

[מכאן ואילך לדעת הרמב"ם אינה משנה אלא ברייתא, ורש"י גרסה כמשנה].

רבי פנחס בן יאיר אומר, משחרב בית המקדש בושו חברים, שהלעיגו עמי הארץ על מנהגם בפרישות ובטהרה, ודקדוק המעשרות, וכן בושו בני חורין בעלי יחוס, שהחלו עבדים שאין להם יחס לזלזל בהם, והושפל כבוד היחוס. וחפו ראשם של המיוחסין, מפני הבושה שהתעשרו הממזרים וזלזלו בעניים מיוחסים, ונדלדלו אנשי מעשה, שלא העריכו את העושים מעשי חסד, כי באותה עת גם גברו בעלי זרוע ובעלי לשון הרע, והתרבתה החנופה, והחניפו לאנשי הכח והחוזק כאילו הם אחראים לכל מעשה טוב, ואין דורש לישראל, ואין מבקש עליהם רחמים, ואין

שואל ואין להם סגור לפני ה' (115) וכיון שכך, על מי לנו להשען, על אבינו שבשמים.

רבי אליעזר הגדול אומר, מיום שחרב בית המקדש, שרי הכימא התחילו החכמים למהוי כספרא, ירדו בדרגתם להיות כמלמדי תינוקות.

וספריא ירדו ממעלתם להיות כחזניא, וחזניא נהיו כעמא דארעא כעמי הארץ, מט-ב ועמא דארעא אזלא ורדלה, מתדלדלים ומתנוונים, ואין שואל ואין מבקש, על מי יש להשען, על אבינו שבשמים.

בעקבות משיחא בסוף הגלות לפני ביאת המשיח, בזמן שכביכול יראו את עקבותיו, חוצפא יסגא, (116) החוצפה תרבה בעולם.

משנתנו שבטלה יראת חטא, ואחריו לא היה כמוהו.

ובתוס' שם הקשו למה לא תנן במשנתנו שבטלה גם קדושה, וכתבו דקדושה נכללת בזה. ורבינו חיים כהן שם תירץ, שהכוונה שבאותו יום בטלה קדושת כהונה, והיו מותרים כהנים ליטמא לרבי.

ובמהרש"א שם הקשה על מה שצוה רבי בצוואתו שלא יספידוהו בעיריות, ומסקינן בגמרא שצוה כן לכבודו, והרי רבי היה גדול בעונה, וביאר שזה גופא הכוונה שבטלה ענוה, שנאלץ ביום מותו לבטל ענוותנותו לצורך הגדלת כבוד התורה בהספדו. ועיין בסוף הפרק ביאור נוסף בשם החתם סופר.

והמהרי"ל דיסקין זצ"ל הוכיח שקטע זה במשנה המפליג בשבחיו של רבי, נוסף על ידי בנו רבן גמליאל [או נכדו רשב"ג], שהרי אמרו שם בכתובות, שרבי צוה למנות את רבן גמליאל לנשיא במקומו, כי הוא ממלא מקום אבותיו

ביראת חטא, אלא שהוא בענוותנותו כתב שרבי היה האחרון במעלה זו.

115. המהרש"א ביאר שלשת הלשונות, אין דורש בעולם הזה בין האומות, ואין מבקש רחמים בין המזלות שאין מזל לישראל, ואין מסגור עליהם בפמליא של מעלה, ולכן אין לנו וכו'.

ובתפארת ישראל ביאר שדורש מחייב את הנדרש, והיינו שיכלו לדרוש מהקב"ה לגאלם בזכות אבות ואין מי שיעשה כן. ואין מבקש, רחמים וחנינה על ישראל הנצרכים לכך, ואין זה מפני שלא ראויים לכך, אלא משום שאין שואל, שכבר התרגלו לשפלותם ואינם מרגישים ואינם מצפים להגאל.

116. בקובץ מאמרים [הרועים י"ד] כתב שבפשוטו הביאור שהחוצפה תרבה, אך ממשמעות הלשון תסגא תגדל, נראה שהביאור

ויוקר יאמיר יתנשא כראש אמיר, הגפן תתן פריה, ובכל זאת יהיה היין ביוקר, כי יהיו הכל עוסקין במשתאות.

ומלכות תחפך למינות, שיתמכו באפיקורסים ודעותיהם, ואין תוכחה, אין אדם שיוכל להוכיחם, כי כולם נכשלו בחטאים, וכשיוכיח איש את רעהו, יאמר לו החוטא, אינך טוב ממני, שגם הנך חוטא.

בית וועד של חכמים יהיה לבית זנות, כי יכלו החכמים, ולא יהיו לומדי תורה, ובית הוועד שעומד מחוץ לעיר יהיה שמים וחרב, ויתגודדו בו בעלי זימה.

והגליל שהיו בו חכמים וחסידים יותר מבארץ יהודה, יחרב.

והגבלן — שם מקום, (117) ישוב.

ואנשי הגבול הגרים בגבולי ארץ ישראל, [ופירוש נוסף, אנשי גזית הם הסנהדרין],

יסובבו מעיר לעיר לחזור על הפתחים [או לחזק את המצב הרוחני בעמם] ולא יחוננו, לא יתייחסו אליהם.

וחכמת סופרים תסרה,

ויראי חטא ימאסו,

והאמת תהיה נעדרת. (118)

נערים פני זקנים ילבינו, יביישום ויחפרו פניהם.

זקנים יעמדו מפני קטנים, לכבדם, כתוצאה מהחוצפה שתרבה בעת ההיא.

בן מנוול אב, מדבר על אביו דברי נבלה, בת קמה לחרף ולגדף באמה, וכן כלה קמה בחמותה, אויבי איש אנשי ביתו.

פני הדור כפני הכלב, שיהיו עזי פנים, (119) שלא יתביישו זה מזה, [ויש מפרשים שיהיו

הוא שבדורות הקודמים התנאי להחשב כגדול הדור ומנהיגו היה להיות גדול בתורה וביראה, ובעקבתא דמשיחא יכתירו את הגדול בחוצפה, ועיקר ההנהגה תהיה תלויה במדת החוצפה.

117. בתנא דבי אליהו [זוטא פט"ז] גרס והגולן, וביד רמ"ה [סנהדרין צז]. גרס והגויל יאשם, וביאר שגוילי ספרי תורה יענש ויכלה מחמת מיעוט לומדיו, וגרס ואנשי הגויל יסובבו, וביאר שכותבי ספרי תורה ומוכרי גוילים יסובבו מעיר לעיר למצא פרנסה, ולא ימצאו, מחוסר לומדים.

118. בשיר השירים רבה דרשו מנין שהאמת תהיה נעדרת, שנאמר [בישעיה נ"ט] ותהי האמת נעדרת, להיכן הולכת, דבי רבי ינאי אמרי, הולכת ויושבת לה עדרים עדרים במדבר, וביארו

בשם הגר"א שלשון "ותהי" משמע קיום והויה, ואילו לשון "נעדרת" משמע כליזן, לכן דרשינן שנעשית עדרים עדרים, וביאורו כמו שכתב מהרש"א בסנהדרין, שאנשי אמת יהיו נחבאים בשדות מפני הדור ההוא.

119. בקובץ מאמרים הביא פירושו של ר' ישראל סלנטר למשנתנו, שהכלב רץ לפני אדוניו, אך ודאי שאין האדון הולך בדרך שמתאוה הכלב, אלא אף שהכלב לפניו הוא נשמע לפקודות אדוניו, ומשל הוא למצב ההנהגה בעקבתא דמשיחא, שבכל דור היו העם הולכים אחרי גדולי ישראל, ואילו בדור ההוא, העם יבחר את דרכו ו"פני הדור" ילכו לפניו כרצונו, ככלב לפני האדון.

ובשם ר' יצחק מוואליזין פירש, שכשם שכלב

ומבארינן, מאי אירוס, אמר רבי אלעזר, טבלא דחד פומא, פעמון של עינבל אחד, שהיו מצלצלים בו לזמר בבתי המשתה.

רבה בר רב הונא עבד ליה לבריה הקטן, טנבורא, תוף קטן, לתופף עליו, אתא אבוח רב הונא אביו של רבה, תבריה, אמר ליה לרבה בנו, קולו של התוף מיחלף בטבלא דחד פומא ויבואו להכשל ולעשות טבלא שגזרו עליה, לכן במקום התוף זיל עביר ליה לבנך הקטן תוף גדול, אפומא דחצבא, שיתופף על עור המתוח על פי החבית, או אפומא דקפיזא, כלי בגודל שלשה לוגין, שהקול היוצא מהם עב, ואינו דומה שקול הפעמון שגזרו עליו.

שנינו במשנה, בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות וכו'.

ומבארינן, מאי עטרות כלות, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, עור של זהב, עטרה של זהב שמצוירת עליה צורת עיר. (122) תניא נמי הכי איזהו עטרות כלות, עיר של

דומין ממש לכלב] חבן אינו מתבייש מאביו, ועל מה יש לנו להשען, על אבינו שבשמים. (120)

גמרא:

אמר רב לא שנו שגזרו על עטרות חתנים, אלא על עטרות של מלח וגפרית, שהיו עושים אותם מגוש מלח שהוא צלול כבדולח, וצובעים אותם בגפרית וצורבים בהם צורות כמו שעושים בכלי זהב וכסף, אבל עטרות של הדם ושל ורד שקולעים לראש החתן מותר.

ושמואל אמר אף של הדם ושל ורד אסור, (121) אבל עטרות של קנים ושל צמח החילית הגדל במים, מותר.

ולוי אומר, אף של קנים ושל חילת אסור, וכן תני לוי במתניתיה, אף של קנים ושל חילת אסור.

שנינו במשנה, ועל האירוס.

הכוונה, שיראי ה' בימים ההם יתיאשו וירפו ידיהם מללחום מלחמת ה' בחוטאים, עד שלא יהיה על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

121. הרמב"ם [בפ"ה מתענית הט"ו] כתב שגזרו על עטרות חתנים, שלא להניחם כלל, ושלא יניח החתן בראשו שום כליל, והבין הטור שפסק כשמואל, והקשה שהרי הלכה כרב באיסורי, וכתב הבית יוסף שהרמב"ם שפסק שגזרו על עטרות חתנים שלא להניחם כלל, כוונתו כלוי, שהיה גדול מרב ושמואל, והחמיר יותר משמואל.

122. בהגהות אשרי [שבת פ"ו ב'] הביא פירוש רבינו תם שציירו ירושלים של זהב, וכתב שם

נושך את המקל שמכה אותו, ולא שם ליבו מי הכהו במקל, כך לא יתנו ישראל לב שנוגשיהם שלוחים מה', וילחמו בהם ככלב במקל, ועיין בספר חפץ חיים על התורה, פרשת חוקת שביאר כך את הפסוק בישעיה [ט' י"ב] והעם לא שב עד המכהו, וכ"כ רש"י שם.

ובפירות תאנה הביא בשם פתח עינים [בסנהדרין צז:]: שברור ההוא יהיו אף העניים עזי פנים, ודומין לכלב שהוא עז נפש [ביצה כ"ה:]: אף שאין עני מכלב [כדאמרינן בשבת קנה:].

120. בקובץ מאמרים כתב בשם הגר"ח מוולאזין שסיום המשנה הוא הקללה הנוראה ביותר, וגדולה היא מכל הקללות שקדמו לה, ועומק

שלשלו להם דינרים בקופה, והם במקום לעלות להם כבשים העלו להם חזיר. כיון שהגיע החזיר לחצי גובה החומה, נעץ צפורניו בחומה. נדעזה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה כי בערה חמת המלך הקב"ה, על חילול שמו.

אותה שעה אמרו, ארור אדם שיגדל חזירים, וארור אדם שילמד לבנו חכמת יונית, שמאורע זה בא על ידי אדם שלמד חכמת יונית, ועל ידי החזיר שהעלו בחומה.

ועל אותה שנה שצר טיטוס בשביל הורקנוס על ירושלים, שנינו, מעשה ובא עומר מגנות צריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר, שמצוה להביאם ממקום קרוב לירושלים, דכתיב כרמל תקריבו, ודרשינן "כרמל" — כר מלא, דהיינו שיהא הזרע לח, והכר של השבולת מלא ממנו, ואם יביאום ממרחקים, יתייבש ויתמעך הכר ואינו מלא.

ובאותה שנה שצרו חילות טיטוס על ירושלים, החריבו את כל הזרעים סביבות ירושלים, והוצרכו להביא מהמקומות האלו שהיו רחוקים ממנה.

ומקשינן על הא דאמרינן שאסור ללמוד חכמת יונית, ומשמע שהכוונה ללשון יונית שבה דיבר אותו זקן, אינו, והאמר רבי בטרונאי על המדברים בארץ ישראל, בלשון סורסי, שהיא לשון נלעגת, למה ידברו בה, והרי לא ראוי לדבר אלא אי בלשון הקדש אי לשון יונית, שהוא לשון צח, יון היא הארץ הסמוכה לארץ ישראל, וידברו בלשונם. וכן

זהב. אבל מותר להיות עושה אותה כופה של מילת, כובע צמר לבן לכלה.

תנא, אף על חופת התנים גזרו, ומבארינן, מאי חופת התנים, זהורית המוזהבות, טלית בצבע אדום שקבועים בה טסי זהב ומעמידים אותה כמו כיפה, תניא נמי הכי אלו הן חופת התנים זהורית המוזהבות, ואסרו לעשותם מעת שצר טיטוס על ירושלים. אבל עושה לחתן, פפירית כיפה של חישוקי עץ, ותולה בה כל מה שירצה, ואפילו צעפים יפים וקישוטי זהב.

שנינו במשנה, ושלא ילמד את בנו יונית.

תנו רבנן כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה, כשהתקוטטו ביניהם שני האחים הורקנוס ואריסטובלוס, מי מביניהם ימלוך על ישראל, היה הורקנוס צר על ירושלים מבחוץ, כעזרת חיל רומיים שהביא עמו, ואריסטובלוס ישב מבפנים במצור. בכל יום ויום היו משלשלין אנשי ירושלים דינרים בקופה ונטלום מתרומת הלשכה, שתרמו לצורך קניית הכבשים לתמיד. ואנשי הורקנוס היו מעלין להן כבשים לצורך הקרבת תמידין בעד הכסף שבקופה.

היה שם בתוך ירושלים זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית, לעז להם קרא לאנשי הורקנוס שהיו בחוץ בלשון לעז שהיא חכמת יונית, אמר להן, כל זמן שעוסקים בעבודה ומקריבים תמידים בבית המקדש, אין יושבי ירושלים ונמסרין בידכם.

כיון ששמעו כך, למחר, ואנשי ירושלים

שעטרו חתנים מותרות אפילו לכלות. והרמב"ן בתורת האדם כתב שגזרו דוקא לחתנים וכלות,

שחור קרוב למלכות. והיה צריך להתנהג בנימוסיהם וגיבוניהם בבואו לפני המלכות. וכן של בית רבן גמליאל התירו להם ללמוד חכמת יונית, מפני שקרובין למלכות.

שנינו במשנה, בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא כלה באפריון, ורבותינו התירו שתצא הכלה באפריון בתוך העיר.

ומבארין, מאי טעמא התירו רבותינו, משום צניעותא, שיוצאת וראשה פרוע, ומתביישת שהכל מסתכלין בה.

שנינו במשנה, משמת רבן יוחנן בטלה החכמה.

תנו רבנן, משמת רבי אליעזר, נגזו ספר תורה, שהיו סדורות על פיו הרבה הלכות מפי השמועה, בבהירות כאילו כתובות בספר, וכשהסתלק, נגזו ספר תורה זה.

משמת רבי יהושע, בטלה עצה ומחשבה, שהיה זהיר בדרשות, ובקי בהלכות, ויודע להשיב לאפיקורסים ולהבין כוונותיהם ורמזיהם.

משמת רבי עקיבא, בטלו זרועי (123) תורה, שהיה מיוחד בעומק סברא, ויודע לסמוך טעמי ההלכות בתורה שבעל פה, על מדרשי המקראות ואותיות יתרות, ולשונות משתנים במקרא. ונסתתמו מעיינות החכמה.

אמר רב יוסף בטרונאי על המדברים בכבל לשון ארמי, למה ידברו בה, והרי אין ראוי להם לדבר אלא או לשון הקדש, או לשון פרסי, שהיא נאה מארמי, והיא לשון הארץ הסמוכה לכבל. הרי, שאין איסור לדבר בלשון יונית, ואדרבא מעלה היא.

ומתצינן, שאין קשר בין לשונם לחכמתם. אלא, לשון יונית לחוד, שמותר לדבר בה, וחכמת יונית לחוד, שאסור ללומדה.

ומקשינן וחכמת יונית מו אסורא, והאמר רב יהודה אמר שמואל משום רבן שמעון בן גמליאל, מאי דכתיב, עיני עוללה בבכי לנפשי מכל בנות עירי, יש לבכות יותר מכל משפחות העיר, כי אלף ילדים היו בבית אבא, חמש מאות למדו רק תורה, וחמש מאות למדו תורה וחכמת יונית, ולא נשתייר מהם אלא אני כאן, ובן אחי אבא בעסיא, ומשמע שמותר ללמוד חכמת יונית שהרי אפילו בבית רבן גמליאל למדוה.

ומתצינן, שאני בית רבן גמליאל דקרובין למלכות הו, והיו צריכים לחכמת יונית כדי להשתמש בה בקשריהם עם בית המלכות.

וכן מצינו שהתירו להם ללמוד חכמת יוונית מפני שהיו קרובין למלכות, דתניא, מספר קומי, הגוזז שער ראשו שלצד הפנים, ומניח בלורית מאחוריו, הרי זה מדרכי האמורי, אך לא בטולוס בן ראובן התירו לספר קומי מפני

בגדיל אם יש בו משבצות כסף או זהב].
123. כתב היעב"ץ שמה צריך לגרוס זורעי תורה, שרבי עקיבא העמיד תלמיד הרבה, ונאמר אשריכם זורעי על כל מים.

שהאיסור הוא רק בעת ריבוי שמחה. וחלק על רבינו תם ואסר כל עטרה לכלה ואפילו של כסף, וכן פסק הרמב"ם [לפי המגיד משנה, אך הבית יוסף בסי' תק"ס החמיר לדעת הרמב"ם אפילו

משמת רבי אלעזר בן עזריה, בטלו עטרות חכמה, שהיה חכם ועשיר גדול, ועשירותו היא עטרה לחכמתו שעטרת חכמים עשרם. (124)

משמת רבי חנינא בן דוסא, בטלו אנשי מעשה, שעשה מעשים מופלאים, כפי שהובא בכיזור המשנה.

משמת אבא יוסי בן קטונתא, בטלו הסידים, ולמה נקרא שמו אבא יוסי בן קטונתא, שהיה מקטני הסידים.

משמת בן עזאי בטלו השקדנים.

משמת בן זומא בטלו הדרשנין.

משמת רבן שמעון בן גמליאל עלה גובאי מין ארבה, ורבו צרות.

משמת רבי הוכפלו צרות.

משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא.

אמר ליה רב יוסף לתנא, לא תיתני שבטלה ענוה, דהרי איכא אנא שאני ענוותן. (125)

אמר ליה רב נחמן לתנא, לא תיתני שבטלה יראת חטא, דהרי איכא אנא, [עיין רש"י מגילה כ"ח ב'. שרב נחמן היה מחסידיי בבלי].

הדרן עלך פרק עגלה ערופה

וסליקא לה מסכת סוטה

מעלות אלו אין אדם יכול להשיגן בשלימות, ואם כן יש לומר שבאו להודיע איזה מדרגות בטלו, שלא ינהגו בהם אנשים שאינם ראויים, כמו שמצינו [בבבא קמא נט.] שחבשו את אליעזר זעירא שהלך בנעלים שחורות כאבלות על החורבן, והקפידו עליו שנהג יוהרא, יותר מדרגתו. ועל כך באו רב יוסף ורב נחמן לומר שעדיין דרגות אלו קיימות בדורם, ומותר לנהוג בהם. וכן כתב החיד"א במראית העין ועיין בבן יהודע באופן דומה. ועיין ב"עיונים" על מסילת ישרים פרק י"ד.

ובאבני נזר [חומ"מ צ"ה] כתב שהידיעה במעלותיו אינה סתירה לענוה, שהרי משה היה עניו מכל האדם וכתב ולא קם בישראל כמשה, והיינו דאמר רב יוסף דאיכא אנא ומצד שני אמר אי לאו ההוא יומא כמה יוסף איכא בשוקא.

124. בתפארת ציון ביאר שעל ידי העטרה שעל ראשו של אדם, נודעת מעלת המתעטר בה, וכן על ידי העושר נודעת חכמת החכם, שהרי על חכם עני נאמר, חכמת המסכן בזויה.

125. כך פירש"י, וכתב מהרש"א אף שאין דרך החכמים להתפאר ולהשתבח במעלתם, מכל מקום כדי שלא יהיה שונה הברייתא בטעות, אמרו לו שלא בטלה משמת רבי שהרי גם כעת יש בעלי ענוה כמותם, ועוד שאף בימי רבי לא היה זה שבח לומר שהיה ירא חטא שהרי נאמר ויראי חטא ימאסו.

ובשם הגר"א הובא בדברי אליהו, שכוונתם היתה לאמורא שנקרא "אנא" ומוזכר בירושלמי. ובתפארת ציון כתב שרש"י פירש "שאני ענוותן" כדי לשלול פירוש זה.

ורבים מהאחרונים ביארו, שמאחר שבטלו